

Tadeusz Paweł Rutkowski

(University of Warsaw, Poland)

<https://orcid.org/0000-0001-7776-0647>

e-mail: t.p.rutkowski@uw.edu.pl

Status and Prospects for Research on Soviet Union
Propaganda and Information Policy with regard
to the Crisis in Polish-German Relations and Invasion
of Poland During the Period from Mid-October 1938 till
December 1939

*Stan i perspektywy badań nad propagandą i polityką informacyjną Związku
Sowieckiego wobec kryzysu w stosunkach polsko-niemieckich oraz napaści na
Polskę w okresie od połowy października 1938 do grudnia 1939 r.*

ABSTRACT

This article is an effort to analyse the status of research on information policies and propaganda of the Soviet Union with regard to the Second Polish Republic from mid-October 1938 till the end of 1939. After the review and evaluation of available subject literature, mainly prints published during the last 40 years, the status of research should be assessed as unsatisfactory. Under current political and security conditions, it is difficult to foresee any additional efforts to explore and evaluate sources that would be necessary and useful to examine issues related to Soviet propaganda actions on Poland. However, this specific problem (which will continue to exist in the foreseeable future), with no possibility to get access to Russian libraries and archives, could be partially addressed by research in Western archives as well as in libraries and archives in some former Soviet republics (Ukraine, Belarus, Kazakhstan, Uzbekistan, Georgia, Armenia and Azerbaijan). It could be additionally complemented by detailed exploration and evaluation of Polish press and Polish diplomatic documents. Even with such a limited range of activities possible in the East, building the in-depth synthesis of the Soviet propaganda with regard to Poland during the period covered by the project is not only important and expedient measure, but it would be also useful and necessary.

Key words: USSR, Poland, propaganda, World War II, 1939

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Tadeusz P. Rutkowski, the Faculty of History of the University of Warsaw, 26/28 Krakowskie Przedmieście Street, Warsaw 00-927, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Project of the War Studies University entitled: <i>Polish 1939 Campaign – the Synthesis</i> , financed by the Polish Ministry of Education and Science (Contract MEiN/2021/DPI/319)				
SUBMITTED: 2023.03.31	ACCEPTED: 2024.10.11	PUBLISHED ONLINE: 2024.12.18		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu jest analiza dotychczasowego stanu badań w zakresie propagandy i polityki informacyjnej Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich wobec Polski w okresie od października 1938 r. do końca 1939 r. W efekcie przeprowadzonego przeglądu dotychczasowej literatury przedmiotu, w tym zwłaszcza publikacji z ostatnich 40 lat, stwierdzono, że stan badań w ww. zakresie należy uznać za niezadowolający. W obecnym stanie dostępności źródeł i zaawansowania badań, trudno jest jednak myśleć o pełnym i wyczerpującym zbadaniu propagandy sowieckiej w sprawach polskich w ww. okresie. Jednak brak możliwości (w dającej się przewidzieć perspektywie) dostępu do archiwów i bibliotek rosyjskich, może być częściowo zastąpiony kwerendami w archiwach państw zachodnich, jak również w archiwach i bibliotekach byłych republik sowieckich (Ukrainy, Białorusi, Kazachstanu, Uzbekistanu, Gruzji, Armenii, Azerbejdżanu), a także wnikliwą analizą prasy polskiej i dokumentów wytworzonych przez polską dyplomację. Nawet przy ograniczonym zakresie kwerendy archiwalnej na wschodzie, stworzenie nowej, pogłębionej syntezy polityki propagandowej ZSRS odnośnie do Polski w omawianym okresie jest nie tylko celowe, ale także bardzo potrzebne.

Słowa kluczowe: ZSRS, Polska, propaganda, II wojna światowa, 1939

The Polish-Soviet relations during the interwar period and WWII have an extensive, not to say huge, subject literature, especially with regard to times of the World War. However, most of it is already outdated, mainly due to the political situation during the time of their preparation. This refers mainly to works printed during the period of the Polish People's Republic. Another problem that had existed at those times, was a limited access to sources, especially these of the Soviet provenance (in case of emigration and Western historiography).

The situation had significantly changed after the fall of the Soviet Union in 1991. At that time, it was possible to explore also Russian

archives. However, even at in this period access to archives remained regulated and selective, especially with regard to times of the USSR. Limitations had been put on documents on the genesis and the situation on the eve of WWII, Polish-Soviet relations, issues connected to the Ribbentrop-Molotov Pact and Soviet policies towards territories of the Second Polish Republic.

Despite such restrictions, some progress has been made, especially in the areas of history of diplomacy and military history, but some problems to explore documents related to shaping Soviet policies on Poland and other Central/Eastern Europe countries in the 1930s persisted. This also limited possibilities to examine and evaluate Soviet propaganda activities directed both to the USSR population and other countries in Europe and all over the World.

What should be remembered, is the comprehensive and integrated character of Soviet policies, executed with all available tools, with diplomacy, armed forces, intelligence organizations, Comintern and Communist parties. Therefore, we should not consider propaganda activities separately from diplomacy, military policy, and intelligence activities.

To date, one of the fundamental works on Polish–Soviet relations remains the paper of Wojciech Materski covering the whole of the period of 1918–1943¹. The print is not perfect and does not fully exhaust the subject. Nonetheless, it refers to all important details, and it was a significant effort to identify objectives of Soviet policies towards Poland. It also went beyond the main spectrum of diplomatic history, as this was a necessity for effective search through the meanders of USSR political activities. This necessity was hardly ever realized, especially by researchers out of Central and Eastern Europe.

The work of Materski covered more issues and a wider spectrum of problem than earlier publications of J. Ślusarczyk, S. Gregorowicz, and M. Zacharias². Polish-Soviet relations in 1938–1939 had been also presented in volumes 4 and 5 of the *Historia dyplomacji polskiej*³.

¹ W. Materski, *Na widencie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*, Warszawa 2005. The first edition of this book, on the 1918–1939 period, was published eleven years earlier: idem, *Tarcza Europy: stosunki polsko-sowieckie 1918–1939*, Warszawa 1994.

² J. Ślusarczyk, *Stosunki polsko-sowieckie 1939–1945*, 1st edition, Warszawa 1991, 2nd edition, Warszawa 1993; idem, *Stosunki polsko-sowieckie 1939–1945*, Toruń 2001.

³ A. Skrzypek, *W obliczu wojny (październik 1938–sierpień 1939)*, in: *Historia dyplomacji polskiej*, vol. 4, ed. P. Łossowski, Warszawa 1995; W. Michowicz, *Dyplomacja polska w walce o zachowanie ciągłości Państwa Polskiego (wrzesień 1939–czerwiec 1940)*, in: *Historia dyplomacji polskiej*, vol. 5, ed. W. Michowicz, Warszawa 1999.

Also Bogdan Musiał prepared his analysis of the Soviet Union policies related to situation in Poland and used, although to a limited degree, Soviet and Russian sources. Due to such a situation the research was not complete and exhaustive for the period in question⁴. As for the times of WWII, Polish–Soviet relations were covered, to an extent, in the work of Henryk Batowski⁵.

What was important is that both Polish and Russian subject literature on genesis and effects of Ribbentrop–Molotov Pact, also this available in some congress languages, is quite extensive. Therefore, it would not be possible to refer to all the sources, monographs, and other publications on this particular topic. Then, we would list here two papers considered the most important and useful for the project: book of Marek Kornat *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop–Molotow. Problem zbliżenia niemiecko-sowieckiego w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, (Warszawa 2002) and work edited by Sławomir Dębski and Michail Narinski *Kryzys 1939 roku w interpretacjach polskich i rosyjskich historyków*, (Warszawa 2009). Both included detailed analyses of Soviet policies related to Poland, from the point of view of Polish and Russian historiographies.

As for publication on the Polish policy, we can refer to recently published work of Marek Kornat *Polityka równowagi 1934–1939. Polska między Wschodem a Zachodem* (Kraków 2007) and Waclaw Grzybowski, *ambasador w Moskwie (1936–1939). Biografia polityczna* (Warszawa 2016). In addition, Andrzej Kastory prepared a concise description and evaluation of the political and military situation of Poland in 1938–1938. The same approach as taken by Eugeniusz Duraczyński, who focused on Soviet position towards Poland in 1939–1941⁶.

German-Soviet relations were described and assessed in the source edition by S. Dębski *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939–1941*, (Warszawa 2007). Another important piece is the biography of Jozef Beck by M. Kornat and Mariusz Wołos (*Józef Beck. Biografia*, Kraków 2020) and biographies of Józef Stalin by E. Duraczyński and

⁴ B. Musiał, *Na Zachód po trupie Polski*, Warszawa 2009.

⁵ H. Batowski, *Polska dyplomacja na obczyźnie 1939–1941*, Kraków 1991.

⁶ A. Kastory, *Polska pomiędzy Niemcami a Związkiem Sowieckim (październik 1938–październik 1939 r.)*. *Niektóre aspekty dyplomatyczne i wojskowe*, in: *Kampania polska 1939 r. Polityka – społeczeństwo – kultura*, vol. 1, *Strategia*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2013, pp. 429–442; E. Duraczyński, *Polska w polityce Moskwy w latach 1939–1941*, “*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F*” 1996, 51, pp. 189–207; idem, *Sprawy polskie minionego wieku. Szkice*, pp. 350–368; See also: idem, *Miejsce Polski w polityce ZSRR latem 1939*, in: idem, *Sprawy*, pp. 331–349.

Stephen Kotkin, which can also contribute to research on Polish-Soviet relations⁷.

As for source editions, volumes 6 and 7 of the *Dokumenty i Materiały do historii stosunków polsko radzieckich* (Warszawa 1973), published before the political system change in Poland and referring to the period 1938–1943⁸ are still of value and can also be used for the project. Another valuable element is the volume 1 of *Documents on Polish-Soviet Relations 1939–1945* (London 1961).

As for recent publications, the source edition of documents on Polish–Soviet relations in 1918–1945, prepared by the Centre for the Polish–Russian Dialogue and Understanding (pol. Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia; rus. Центр польско-росийского диалога и согласия). The period explored by the project is partially covered by the part 1 of the volume 4, the volume 3 on 1933–1939 is still in the publishing process⁹. The main value of this edition is introducing to the scientific circulation new, formerly unknown Soviet documents.

However, we should remember that the number and volume of documents for 1939 is not big and most of the documents had been already made available to researchers. As for the Polish diplomacy, we should mention here volumes of *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne* for 1938 and 1939 (in two volumes).

Another important component for the research is: *Diariusz* of Jan Szembek, and *Dnevnik. 9 mart 1933–6 fevruari 1949*, Sofia 1997, by Georgi Dymitrov¹⁰. To examine and evaluate events and decisions after the Polish September Military Campaign, we could also use *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów*, volume 1 (Kraków 1994)¹¹.

Next pieces that could be exploited are memoirs of Jozef Beck, i.e. *Ostatni raport*, Warszawa 1987 and memoirs of N.S. Khrushczov¹². The

⁷ E. Duraczyński, *Stalin: twórca i dyktator supermocarstwa*, Pułtusk–Warszawa 2012; S. Kotkin, *Stalin. vol. 2, Waiting for Hitler, 1928–1941*, [no place of publication] 2017.

⁸ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, vol. 6, 1933–1938, eds. E. Basiński et al., Warszawa 1967; *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, vol. 7, styczeń 1939–grudzień 1943, eds. E. Basiński et al., Warszawa 1974.

⁹ *Dokumenty do historii stosunków polsko-sowieckich 1918–1945*, vol. 4, 1939–1945, part 1, *Wojna i rozejm (wrzesień 1939–grudzień 1942)*, ed. Ł. Adamski, Warszawa 2021.

¹⁰ *Diariusz i teki Jana Szembeka*, vol. 4, ed. T. Komarnicki, London 1972; J. Szembek, *Diariusz: wrzesień–grudzień 1939*, Warszawa 1989; Г. Димитров, *Дневник. 9 март 1933–6 февруари 1949*, eds. Д. Сирков et al., София 1997, *The diary of Georgi Dminitrov 1933–1949*, introduction and. ed. I. Banac, New Haven–London 2003.

¹¹ *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, vol. 1, X 1939–VII 1940, ed. M. Zgórnjak, Kraków 1994.

¹² *Khrushchev remembers*, London 1971.

latter publication could be supported by two volumes of the *Dokumenty wniezionej polityki SSSR* series, covering the period of 1938–1939¹³.

What also should be remembered and recalled in project's products is the role of the Third International, so-called Comintern. After disbandment of the Communist Party of Poland (pol. Komunistyczna Partia Polski, KPP), Comintern activities in Poland and its influence had been significantly reduced.

Problems with access to Comintern documents and files led to a small number of publications on this specific topic, both at home and abroad. What was however important, it had been actions and propaganda of Communists in the Western Europe, which influenced the attitude of public opinions there towards Poland.

Much more information on Soviet and Comintern policies could be explored by analysis of Georgi Dymitrov diaries¹⁴. They can be supplemented by the book of Ryszard Nazarewicz *Komintern a lewica polska. Wybrane problemy* (Warszawa 2008)¹⁵, although this publication should be rather categorized as a popular science paper. As for Comintern, some source editions prepared in Russia and in the West could be quite helpful: *Istoriya Kommunističeskogo Intiernacyonala 1919–1943. Dokumentalnyje očerki*, ed. A.O. Czubarjan, (Moskwa 2002), *Komintern i idieja mirowoj rewolucyi. Dokumenty*, ed. J.S. Dubkin, (Moskwa 1998), *Politbiuro CK RK-P(b)–WKП(b) i Komintiern 1919–1943. Dokumenty*, eds. G.M. Adibekow et al. (Moskwa 2004, *Secret Cables of the Comintern, 1933–1943*, eds. F.I. Firsov, K. Harvey, J.E. Haynes, (New Haven 2014)¹⁶.

As for the course of events during the Soviet invasion of Poland, this topic has already an extensive subject literature, thanks to releasing a great number of documents on the Red Army by Russia. It contributed to supplementation of research and conducting of some in-depth analyses launched by some émigré authors and in Poland, mainly with the support of relational sources. This resulted, i.a. in a three-volume

¹³ *Документы внешней политики СССР*, vol. 21, 1 января–31 декабря 1938 г., eds. Г.К. Деев et al., Москва 1977; *Документы внешней политики СССР*, vol. 22, book 1, 1 января–31 августа 1939 г., eds. В.Г. Комплектов et al., Москва 1992; *Документы внешней политики СССР*, vol. 22, book 2, 1 сентября–31 декабря 1939 г., eds. В.Г. Комплектов et al., Москва 1992.

¹⁴ Г. Димитров, *op. cit.*

¹⁵ R. Nazarewicz, *Komintern a lewica polska. Wybrane problemy*, Warszawa 2008.

¹⁶ *История Коммунистического Интернационала 1919–1943. Документальные очерки*, ed. А.О. Чубарьян, Москва 2002; *Коминтерн и идея мировой революции. Документы*, ed. Я.С. Драбкин, Москва 1998; *Политбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б) и Коминтерн. 1919–1943 гг. Документы*, eds. Г.М. Адиебеков et al., Москва 2004; *Secret Cables of the Comintern, 1933–1943*, eds. F.I. Firsov, K. Harvey, J.E. Haynes, New Haven 2014.

publication *Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września*, printed in the first half of the 1990s, in the C. Grzelak monograph *Kresy w czerwieni: agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku* (Warszawa 1998), in paper with testimonies of witnesses of these events, by the same author and some smaller monographs¹⁷. A very high informative value could also be subscribed to the book of Ryszard Szawłowski (Karol Liszewski), from the 1980s, *Wojna polsko sowiecka 1939 r.* with a sizeable documentary annex¹⁸. It provides a lot of information on military actions and also on the Red Army and Soviet authorities' propaganda. Reports, opinions and views of Soviet soldiers and commanders were presented by Władimir Niewiezin, who used a number of Soviet sources for the purpose¹⁹.

To my knowledge, pure military-related issued and course of events during the hostilities in Poland had been already thoroughly examined, but the problem of the military factor in the Soviet propaganda still remains a challenge for scientists. In Poland, some progress has been made, mainly with regard to assessments of Soviet Intelligence and evaluation of Red Army morale and combat potential.

As for military preparations of the Red Army for invasion of Poland in September 1939 and impact of military factors on policies and Soviet society, these elements would require further detailed research²⁰. Such elements are closely linked with the wartime propaganda and the problem of militarisation of the Soviet society in the 1930s. Any research, due to difficulties with access to archival press materials and other Soviet

¹⁷ *Wrzesień 1939 na Kresach w relacjach*, ed. C. Grzelak, Warszawa 1999; *Dziennik działań bojowych Frontu Białoruskiego we wrześniu 1939*, ed. idem, Warszawa 1998; idem, *Dziennik sowieckiej agresji: wrzesień 1939*, Warszawa 1994; *3 Armia Sowiecka w agresji na Polskę 1939 r. (dokument sprawozdawczy)*, Grodno 1939, ed. idem, Warszawa 1990; idem, *Szack–Wytuczno 1939*, Warszawa 2001; idem, *Wilno 1939*, Warszawa 1993; idem, *Wilno–Grodno–Kodziowce 1939*, Warszawa 2002.

¹⁸ R. Szawłowski *Wojna polsko-sowiecka 1939: tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne: agresja sowiecka i polska obrona; sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 1, *Monografia*, vol. 2, *Dokumenty*, Warszawa 1997; idem, *Wojna polsko-sowiecka 1939: tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne: agresja sowiecka i polska obrona; sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 2, *Dokumenty*, Warszawa 1997.

¹⁹ W. Niewiezin, *Polskaja kampania sentabria 1939 g. gładzami analitikow Krasnoj Armii*, in: *Kampania polska 1939 r. Polityka – społeczeństwo – kultura*, vol. 1, *Strategia*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2013, pp. 101–109.

²⁰ See also: A. Popłoński, *Wywiad polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996; P. Kołakowski, *Czas próby: polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku*, Warszawa 2012.

publications (apart from main titles and broadsheets), would be complicated, difficult and would consume a lot of time.

So far, there had not been any possibility to analyse activities of the Soviet Intelligence aimed at getting influence on decisions of the Soviet leadership as well as on build an impact on public opinion in Western Europe and Poland. Only few such document have been released by the Russian Federation to the public and they have been mainly used to support contemporary propaganda activities. Possibly, new research in archives and libraries in the former Soviet republics (mainly in Ukraine) could give some effects.

As for issues related to Soviet propaganda aimed at Poland and Polish society, such problems have been only partially explored and evaluated. Of course, they had been, and they are still an integral element of the national Soviet and now Russian policies. Therefore, any synthetic approach is valuable and would always be greatly appreciated. One of examples of such research is the article of Wasilij Tokariev, who covered Soviet propaganda elements during the period of 1938–1939²¹. Next such effort was taken by the author of this publication in the paper *Pańska, szlachecka, faszystowska. Polska w sowieckiej propagandzie, kulturze i historiografii*, (Warszawa 2020). The Soviet journalism during the interwar period was also presented by Artur Życki²².

The main Russian publication on the Polish September Military Campaign of 1939 is still the work of Wladimir Niewiezin on Soviet propaganda 1939–1941 and his synthetic article on the same topic²³. The great scientific value can be found also in translations of *Pravda* articles by Adam Kersten, from the period covered by the project. It is to note that they had not been so far properly exploited by researchers²⁴. Issues of Soviet propaganda on Polish territories occupied by Soviets were also reflected in a number of monographs on particular regions and districts²⁵.

²¹ W. Tokariew, *Polsza w sowieckiej propagandzie (oktobr 1938–avgust 1939 gg)*, in: *Kampania polska 1939. Polityka–społeczeństwo–kultura*, vol. 2, *Polityka i społeczeństwo, imponderabilia, pamięć, kultura*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2014, pp. 244–255.

²² A. Życki, *II Rzeczpospolita w publicystyce sowieckiej. Polityka, gospodarka, stereotypy*, Ostrołęka–Warszawa 2006.

²³ W. Niewiezin, *Tajne plany Stalina. Propaganda sowiecka w przededniu wojny z Trzecią Rzeszą 1939–1941*, Kraków 2000; See also: idem, *Polsza w sowieckiej propagandzie 1939–1941 gg.*, in: *Kampania*, vol. 2, pp. 258–270.

²⁴ A. Kersten, *Prawda*, Warszawa 1979; See: A.M. Lutyński, A.U. Rodionowa, *Gazeta "Prawda" o bojach między Krasną Armiją i polskimi wojskami w sientybrze 1939 goda*, "Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne" 2017, 6.

²⁵ See also: D. Karolkiewicz, *"Wolna Łomża": oblicze radzieckiej polityki i propagandy w Łomżyńskim w okresie 1939–1941*, Łomża 2002; W. Śleszyński, *Białystok w sowieckiej fotografii*

The engagement of Soviet culture and science in the Soviet propaganda was mentioned and assessed in above-mentioned work *Pańska, szlachecka, faszystowska*, and also in the print of Ewa Thompson *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, (Kraków 2000)²⁶.

To sum up, the actual status of availability of sources and progress of research does not allow comprehensive and detailed exploration as well as assessment of Soviet propaganda and Soviet information policy issues related to relations with Poland. It would also be difficult to identify the quality and impact of propaganda operations in Poland and in other countries.

Lack of access to Russian archives and libraries, at least in the foreseeable future, could be addressed by research conducted in Western Europe archives, as well as in archives and libraries in the former Soviet republics (Ukraine, Belarus, Kazakhstan, Uzbekistan, Georgia, Armenia, and Azerbaijan). This could be complemented by detailed analysis of the Polish press and documents generated by the Polish diplomacy. All this should allow, even in the case of limited research possibilities in the East, to build in-depth synthesis of Soviet propaganda aimed at Poland for the period covered by the project. Each such effort would be highly appreciated and properly exploited.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- 3 Armia Sowiecka w agresji na Polskę 1939 r. (dokument sprawozdawczy), Grodno 1939, ed. C. Grzelak, Warszawa 1990.
- Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września, vol. 1, *Geneza i skutki agresji*, ed. E. Kozłowski, Warszawa 1994.
- Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września, vol. 2, *Działania wojsk Frontu Ukraińskiego*, ed. S. Jaczyński, Warszawa 1995.
- Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września, vol. 3, *Działania wojsk Frontu Białoruskiego*, ed. C. Grzelak, Warszawa 1996.
- Dimitrov G., *Dnevnik. 9 mart 1933–6 fevruari 1949*, eds. D. Sirkov et al., Sofie 1997 [Димитров Г., *Дневник. 9 март 1933–6 февруари 1949*, eds. Д. Сирков et al., София 1997].
- Documents on Polish–Soviet Relations 1939–1945*, vol. 1, 1939–1943, London 1961.

propagandowej 1939–1941. Proces aneksji i polityczno-prawnej sowietyzacji Białostoczczyzny, Białystok 2000; idem, *Okupacja sowiecka na Białostoczczyźnie w latach 1939–1941. Propaganda i indoktrynacja*, Białystok 2001; “*Zachodnia Białoruś*” 17 IX 1939–22 VI 1941. *Wydarzenia i losy ludzkie. Rok 1939*, eds. B. Gronek, G. Knatko, M. Kupiecka, Warszawa 1998.

²⁶ Пичета В.И., *Конец вековому расчленению украинского и белорусского народов, “Исторические записки” 1940, 6*; E.M. Thompson, *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, transl. A. Sierszulska, Kraków 2000

- Dokumenty do historii stosunków polsko-sowieckich 1918–1945*, vol. 4, 1939–1945, part 1, *Wojna i rozejm (wrzesień 1939–grudzień 1942)*, eds. Ł. Adamski, Warszawa 2021.
- Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, vol. 6, 1933–1938, eds. E. Basiński et al., Warszawa 1967.
- Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, vol. 7, *styczeń 1939–grudzień 1943*, eds. E. Basiński et al., Warszawa 1974.
- Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, vol. 2, 1933–1939, eds. T. Jędruszczak, M. Nowak-Kiełbikowa, Warszawa 1996.
- Dokumenty vneshney politiki SSSR*, vol. 21, 1 *yanvarya–31 dekabrya 1938 g.*, eds. G.K. Deyev et al., Moskva 1977 [*Документы внешней политики СССР*, vol. 21, 1 января–31 декабря 1938 г., eds. Г.К. Деев et al., Москва 1977].
- Dokumenty vneshney politiki SSSR*, vol. 22, book 1, 1 *yanvarya–31 avgusta 1939 g.*, eds. V.G. Komplektov et al., Moskva 1992 [*Документы внешней политики СССР*, vol. 22, book 1, 1 января–31 августа 1939 г., eds. В.Г. Комплектов et al., Москва 1992].
- Dokumenty vneshney politiki SSSR*, vol. 22, book 2, 1 *sentjabrya–31 dekabrya 1939 g.*, eds. V.G. Komplektov et al., Moskva 1992 [*Документы внешней политики СССР*, vol. 22, book 2, 1 сентября–31 декабря 1939 г., eds. В.Г. Комплектов et al., Москва 1992].
- Dziennik działań bojowych Frontu Białoruskiego we wrześniu 1939*, ed. C. Grzelak, Warszawa 1998.
- Istoriya Kommunisticheskogo Internatsionala 1919–1943. Dokumental’nyye ocherki*, ed. A.O. Chubar’yan, Moskva 2002 [*История Коммунистического Интернационала 1919–1943. Документальные очерки*, ed. А.О. Чубарьян, Москва 2002].
- Khrushchev remembers*, London 1971.
- Komintern i ideya mirovoy revolyutsii. Dokumenty*, ed. Ya.S. Drabkin, Moskva 1998 [*Коминтерн и идея мировой революции. Документы*, ed. Я.С. Драбкин, Москва 1998].
- Politbyuro TsK RKP(b)–VKP(b) i Komintern. 1919–1943 gg. Dokumenty*, eds. G.M. Adibekov et al., Moskva 2004 [*Политбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б) и Коминтерн. 1919–1943 гг. Документы*, eds. Г.М. Адиебеков et al., Москва 2004].
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1938*, eds. M. Kornat, P. Długolecki, Warszawa 2007.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939. styczeń–sierpień*, eds. S. Żerko, P. Długolecki, Warszawa 2005.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939: wrzesień–grudzień*, eds. W. Rojek et al., Warszawa 2007.
- Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, vol. 1, X 1939–VII 1940, ed. M. Zgórniak, Kraków 1994.
- Secret Cables of the Comintern, 1933–1943*, eds. F.I. Firsov, K. Harvey, J.E. Haynes, New Haven 2014.
- Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów*, ed. S. Stanisławska, Warszawa 1965.
- The diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, introduction and. ed. I. Banac, New Haven–London 2003.
- Wrzesień 1939 na Kresach w relacjach*, ed. C. Grzelak, Warszawa 1999.

Studies (Opracowania)

- Barghoorn F., *Soviet Foreign Propaganda*, Princeton 1964.
- Batowski H., *Polska dyplomacja na obczyźnie 1939–1941*, Kraków 1991.
- Bernacki B., „Najostrzejsze narzędzie naszej partii...”: okupacja sowiecka północno-wschodnich ziem Drugiej Rzeczypospolitej (1939–1941) w świetle polskojęzycznej prasy „gadzinowej”, Łysomice 2009.

- Dębski S., *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939–1941*, Warszawa 2007.
- Duraczyński E., *Sprawy polskie minionego wieku*, szkice, Kraków 2011.
- Duraczyński E., *Stalin: twórca i dyktator supermocarstwa*, Pułtusk–Warszawa 2012.
- Gnatowski M., *W radzieckich okowach: studium agresji 17 września 1939 r. i radzieckiej polityce w regionie łomżyńskim w latach 1939–1941*, Łomża 1997.
- Gnatowski M., *Zgromadzenie Ludowe Zachodniej Białorusi: fakty, oceny, dokumenty*, Białystok 2001.
- Grzelak C., *Dziennik sowieckiej agresji: wrzesień 1939*, Warszawa 1994.
- Grzelak C., *Grodno 1939*, Warszawa 1990.
- Grzelak C., *Szack–Wytyczno 1939*, Warszawa 2001.
- Grzelak C., *Wilno–Grodno–Kodziowce 1939*, Warszawa 2002.
- Grzelak C., *Wilno 1939*, Warszawa 1993.
- Historia dyplomacji polskiej*, vol. 4, 1918–1939, ed. P. Łossowski, Warszawa 1995.
- Historia dyplomacji polskiej*, vol. 5, 1939–1945, ed. W. Michowicz, Warszawa 1999.
- Karolkiewicz D., *“Wolna Łomża”: oblicze radzieckiej polityki i propagandy w Łomżyńskiem w okresie 1939–1941*, Łomża 2002.
- Kastory A., *Polska pomiędzy Niemcami a Związkiem Sowieckim (październik 1938–październik 1939 r.)*. Niektóre aspekty dyplomatyczne i wojskowe, in: *Kampania polska 1939 r. Polityka – społeczeństwo – kultura*, vol. 1, *Strategia*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2013.
- Kołąkowski P., *Czas próby: polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku*, Warszawa 2012.
- Kornat M., *Polityka równowagi 1934–1939. Polska między Wschodem a Zachodem*, Kraków 2007.
- Kornat M., *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop–Mołotow. Problem zbliżenia niemiecko-sowieckiego w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002.
- Kornat M., *Wacław Grzybowski, ambasador w Moskwie (1936–1939)*. Biografia polityczna, Warszawa 2016.
- Kotkin S., *Stalin*, vol. 2, *Waiting for Hitler, 1928–1941*, [no place of publication] 2017.
- Lutynski A.M., Rodionowa A.U., *Gazeta “Prawda” o bojach między Krasnoj Armią i polskimi wojskami w sientybrze 1939 goda*, “Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2017, 6.
- Materski W., *Na widecie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*, Warszawa 2005.
- Materski W., *Od cara do “cara”. Studium rosyjskiej polityki historycznej*, Warszawa 2017.
- Musiał B., *Na zachód po trupie Polski*, Warszawa 2009.
- Nazarewicz R., *Komintern a lewica polska. Wybrane problemy*, Warszawa 2008.
- Niewiezin W.A., *Polskaja kampania sentabria 1939 g. gładami analitykow Krasnoj Armii*, in: *Kampania polska 1939 r.*, in: *Polityka–społeczeństwo–kultura*, vol. 1, *Strategia*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2013.
- Niewiezin W., *Tajne plany Stalina. Propaganda sowiecka w przededniu wojny z Trzecią Rzeszą 1939–1941*, Kraków 2000.
- Niewiezin W.A., *Polska w sowieckiej propagandzie 1939–1941 gg.*, in: *Kampania polska 1939 r. Polityka–społeczeństwo–kultura*, vol. 2, *Polityka i społeczeństwo, imponderabilia, pamięć kultura*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2014.
- Peptoński A., *Wywiad polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996.
- Picheta V.I., *Konets vekowomu raschleneniju ukrainskogo i belorusskogo narodov*, “Istoricheskiye zapiski” 1940, 6 [Пичета В.И., Конец вековому расчленению украинского и белорусского народов, “Исторические записки” 1940, 6].

- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939: tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne: agresja sowiecka i polska obrona; sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 1, *Monografia*, Warszawa 1997.
- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939: tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne: agresja sowiecka i polska obrona; sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 2, *Dokumenty*, Warszawa 1997.
- Śleszyński W., *Białystok w sowieckiej fotografii propagandowej 1939–1941. Proces aneksji i polityczno-prawnej sowietyzacji Białostoczczyzny*, Białystok 2000.
- Śleszyński W., *Okupacja sowiecka na Białostoczczyźnie w latach 1939–1941. Propaganda i indoktrynacja*, Białystok 2001.
- Thompson E.M., *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, transl. A. Sierszulska, Kraków 2000.
- Tokariew W., *Polskie wątki w kinie radzieckim w latach 1920–1953*, in: *Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan*, ed. A. de Lazari, Warszawa 2006.
- Tokariew W., *Polsza w sowieckiej propagandzie (oktobr 1938–avgust 1939 gg)*, in: *Kampania polska 1939. Polityka – społeczeństwo – kultura*, vol. 2, *Polityka i społeczeństwo, imponderabilia, pamięć, kultura*, eds. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2014.
- Tragedia Komunistycznej Partii Polski*, ed. J. Maciszewski, Warszawa 1989.
- Ulam A.B., *Expansion and Coexistence: Soviet Foreign Policy, 1917–1973*, New York 1974.
- “Zachodnia Białoruś” 17 IX 1939–22 VI 1941. *Wydarzenia i losy ludzkie. Rok 1939*, eds. B. Groniek, G. Knatko, M. Kupiecka, Warszawa 1998.
- Zackiewicz G., *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego 1918–1939*, Kraków 2004.
- Życki A., *II Rzeczpospolita w publicystyce sowieckiej. Polityka, gospodarka, stereotypy*, Ostrołęka–Warszawa 2006.

ABOUT THE AUTHOR

Tadeusz Paweł Rutkowski – modern 20th century Polish and Eastern Europe historian. He also deals with issues related to history of sciences and history of historiography. Graduate of the Institute of History at the Warsaw University, in 1992. In 1998, he defended his doctoral thesis in the Faculty of History at the Warsaw University: *Stanisław Kot (1885–1975). Biografia polityczna*. Dissertation was published in 2000. In 2009, he habilitated with a thesis *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne* (Warszawa 2007). Since 1998, adjunct, and since 2022 an Associate Professor at the Institute of History/Faculty of History at the Warsaw University. Author of many important monographs: *Adam Bromberg i „Encyklopedyści”. Kartka z dziejów inteligencji polskiej w PRL* (Warszawa 2010); *Józef Polikarp Brudziński (1874–1917), Budował w dniach zamętu i zwątpienia...* (Warszawa 2017), *Historia i historycy w PRL. Szkice* (Warszawa 2019); *Pańska, szlachecka, faszystowska. Polska w sowieckiej propagandzie, kulturze i historiografii 1917–1945* (Warszawa 2020).

NOTA O AUTORZE

Tadeusz Paweł Rutkowski – historyk dziejów najnowszych, specjalizuje się w historii Polski i Europy Wschodniej XX w., w tym dziejach nauki i historii historiografii. W 1992 r. ukończył studia w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, w 1998 r. na Wydziale Historycznym UW Warszawskiego obronił rozprawę doktorską pt. *Stanisław Kot (1885–1975). Biografia polityczna*, opublikowaną w 2000 r. W 2009 r. habilitował się na

podstawie pracy *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne* (Warszawa 2007). Od 1998 r. zatrudniony jako adiunkt, 2022 prof. uczelni w Instytucie Historycznym/Wydziale Historii UW. Autor m.in. *Adam Bromberg i „Encyklopedyści”. Kartka z dziejów inteligencji polskiej w PRL* (Warszawa 2010); *Józef Polikarp Brudziński (1874–1917), Budował w dniach zamętu i zwątpienia...* (Warszawa 2017); *Historia i historycy w PRL. Szkice* (Warszawa 2019); *Pańska, szlachecka, faszystowska. Polska w sowieckiej propagandzie, kulturze i historiografii 1917–1945* (Warszawa 2020).